

۱۱. سالخوردگی جمعیتی
۱۲. آموزش مسائل جمعیتی و خانواده
۱۳. تساوی حقوق و ارزش زن و مرد
۱۴. گروه‌های بیکار جامعه
۱۵. جمعیت مولد و فعال و جمعیت غیرفعال
۱۶. توزیع تسهیلات و تأسیسات در شهرها و روستاها
۱۷. بهبود نسل
۱۸. هماهنگی سازمان‌های ذربط با جمعیت خانواده
۱۹. نقش دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی
۲۰. تداوم فرهنگی از نسلی به نسل دیگر
۲۱. میزان تمرکز سازمانهای دولتی و خصوصی در پایتخت و مراکز اصلی
۲۲. نیروهای نظامی

۲۳. پیش‌بینی‌های جمعیتی
۲۴. هماهنگی در قوانین مربوط به جمعیت و خانواده
۲۵. برداشت سیاسی، اجتماعی از جمعیت
۲۶. نیروی انسانی کارآزموده
۲۷. توزیع درآمد و ثروت
۲۸. سرعت متناوب افزایش جمعیت در طبقات شغلی، اجتماعی
۲۹. وسایل ارتباط جمعی
۳۰. محیط‌زیست و غیره...^۲
- در کشور ما نیز عامل جمعیت در اجرای برنامه‌های توسعه بیش از هر عامل دیگر می‌تواند نقش تعیین‌کننده داشته باشد و هنگام تدوین الگوی توسعه برای کشور می‌باید به خصوصیات و ویژگی‌های جمعیتی کشور و اتخاذ الگویی که با مسائل جمعیتی آن سازگار باشد، توجه و التفات لازم را مبذول نمود.
- عامل جمعیت همیشه و در همه جا حضور و تأثیر داشته و تمام مظاهر و شئون اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی با آن وابستگی مطلق دارد که باید سرلوحه تمام برنامه‌ریزی‌های کشور قرار گیرد.

جمعیت، توسعه و مدل‌سازی آن

• دکتر سید محسن خلیفه‌سلطانی^۱ و دکتر سید رسول آقاده‌اورد^۲

و مشکل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی درآورده است.

بنابراین مسائل جمعیتی مجموعه‌ای از امور جمعیتی پیچیده و ناهمساز در داخل خود و همچنین ناهمساز نسبت به سایر ارکان و عوامل اقتصادی و اجتماعی است. در این خصوص لازم است هنگام تدوین برنامه‌های توسعه مسائل و موارد ذیل را دقیقاً مورد مذاقه قرار دهیم.

۱. توزیع جغرافیایی جمعیت
۲. شهرنشینی، مشاغل و خدمات عمومی
۳. نقش مهاجرت و نقل و انتقالات جمعیتی
۴. سکونت و مسکن
۵. مرگ و میر و بازتاب‌های آن
۶. باروری، نظارت و کنترل آن
۷. تغذیه
۸. آموزش و پرورش و بهسازی نیروی انسانی
۹. تولید و مصرف
۱۰. ساعات فراغت و طرح‌ریزی برنامه‌های فرهنگی - هنری

کلمه جمعیت به اجتماعی از افراد مفیم در یک مکان اطلاق می‌شود، اعم از اینکه اقامتشان مستمر باشد یا موقت. در علم جمعیت‌شناسی معمولاً منظور از جمعیت تجمعی است از افراد انسانی که در یک منطقه زیست می‌کنند. لذا جمعیتی خاص که برای منظوری در زمان و مکان معین گرد هم جمع می‌شوند لزوماً به معنی جمعیت قلمداد نمی‌شود.^۱

سیاستها و برنامه‌های جمعیتی مجموعه‌ای است از اندیشه‌ها و تصمیمات مدون جمعیتی که در راه منطقی کردن و هماهنگ ساختن ارکان و نهادهای اجتماعی و اقتصادی و مقررات و نظارت اتخاذ می‌گردد. هدف و منظور این تصمیمات رفاه و بهروزی گروه‌های مختلف جمعیتی و حل مسائل جمعیتی است. مسائل جمعیتی آن دسته از امور و حقایق جمعیتی است که از حالت تعادل و هماهنگی با سایر عوامل و حقایق مربوط خارج شده و در حقیقت یک امر طبیعی جمعیتی را به صورت یک معضل

مرگ و میر (به ویژه مرگ و میر کودکان) بروز امراض واگیردار، قحطی‌ها، خشکسالی و جنگ‌های طولانی و ممتد بیشترین میزان موالید را خنثی کرده و رشد جمعیت را در حد نازلی نگاه می‌داشته است. مدارک تاریخی نشان می‌دهد که در اثر این حوادث گاه جمعیت شهر یا ناحیه‌ای کاهش می‌یافته و در طی سال‌ها نه تنها رشدی نداشته بلکه رو به زوال می‌رفته است. جمعیت ایران در سال ۱۲۳۰ شمسی حدود ۱۰ میلیون نفر بوده و تا سال ۱۲۵۳ به ۶ میلیون نفر کاهش یافته است. از سال ۱۳۰۶ رشد جمعیت ایران رو به افزایش نهاد، به طوری که رشد جمعیت در فاصله سال‌های ۱۳۱۹-۱۳۳۵ به ۱/۵ و در خلال سالهای ۳۵-۱۳۲۰ به ۲/۲ درصد و در فاصله سال‌های ۴۹-۱۳۳۵ به ۲/۹ رسید.

اولین سرشماری ایران در سال ۱۳۳۵ صورت گرفت که بعد از آن تاکنون به فاصله ده سال به ده سال پنج سرشماری صورت گرفته است. جدول ذیل جمعیت و میزان رشد سالانه آن را در طی سال‌های مذکور نشان می‌دهد.^۶

سال	جمعیت
۱۲۸۰	۱۰/۳۳۳/۹۸۳
۱۳۳۵	۱۸/۹۴۵/۷۰۴
۱۳۴۵	۲۵/۷۸۸/۷۲۲
۱۳۵۵	۳۳/۷۰۸/۷۴۴
۱۳۶۵	۴۹/۴۴۵/۰۱۰
۱۳۷۵	۶۰/۰۵۵/۴۸۸

لیکن لازم به ذکر است آمار و اطلاعات مربوط به نیروی انسانی در ایران برای نخستین بار در سال ۱۳۱۸ توسط اداره کل آمار و ثبت احوال در برخی از شهرهای مهم کشور گردآوری گردیده و سپس با اجرای چند طرح آماری در زمینه کشاورزی، صنعت و جمعیت در زمره اطلاعات جمع‌آوری شده مطالب مربوط به نیروی انسانی متناسب با موضوع طرح مورد توجه قرار گرفت. در سال‌های ۱۳۳۷ و ۱۳۴۱ سازمان برنامه با همکاری اداره کل مطالعات نیروی انسانی و آمار وزارت کار و امور

۳. وسایل و ابزار تولید

۴. فرآورده‌ها و کالاهای تولید شده

۵. حلقه‌های ارتباطی (جهت ارتباط

میان تولید و مصرف و...)

۶. ساختار و سازمان مناسب

در این نوشتار ما به دنبال بررسی اثرات متقابل جمعیت و ساختار مناسبی بر اجرای برنامه‌های توسعه هستیم و نسبت به تشریح الگویی به نام کرافت (Craft) جهت برنامه‌های توسعه کشور اقدام می‌کنیم. این الگو تأکید اصلی خود را بر انجام فعالیت‌های مهارتی انسانی استوار می‌سازد که نیروی انسانی قادر به انجام آن می‌باشد.

آقای کونوسوکی ماتسوشیتا، پدر مدیریت ژاپن در یکی از نوشته‌های خود در خصوص اهمیت نیروی انسانی می‌گوید: «خدا را شکر ما پس از جنگ جهانی دوم هیچ چیز نداشتیم و به اتکاء همین مغزهای آفریننده نه تنها توانستیم به مرمت و بازسازی تمام خرابی‌ها پردازیم بلکه راه پیشرفت و توسعه اقتصادی را نیز هموار کنیم و سرانجام به جایگاهی در خور در میان کشورهای آزاد جهان برسیم. مردم ژاپن با باور استوار به ارزش‌های انسانی در اندیشه دستیابی به جایگاه نخستین در میان کشورهای صنعتی جهان هستند.»

پیام اصلی صحبت ماتسوشیتا این است که این کشور در جهت توسعه خود تنها بر ۲ نکته تأکید نموده که آن دو نکته عبارتند از: جمعیت و نیروی انسانی و ساختار مناسبی که از این نیروها در آن بهره‌گیری شود و مسلماً آثار و تبعات حاصل از این تقابل مشترک توانست مابقی محور را کم‌رنگ‌تر نماید. مسلماً اگر کشوری از سایر مؤلفه‌ها در برنامه‌های خود امکان بهره‌گیری داشته باشد دستاوردهای مطلوبتری را به دست خواهد آورد.^۵

روند رشد جمعیت ایران

هرچند از تعداد صحیح جمعیت ایران تا سال ۱۳۳۵ شمسی اطلاعی در دست نیست ولی آنچه مسلم است تا اواخر قرن ۱۳ هجری شمسی میزان رشد جمعیت بسیار پایین بوده است. بالا بودن میزان

جمعیت برنامه‌ریزی و

مدلسازی توسعه

در سال ۱۳۷۸ جمعیت جهان به ۶ میلیارد نفر رسید، جمعیت کشور ما نیز طی حدود ۱۰۰ سال گذشته ۶ برابر شده است و از ۱۰/۳۰ میلیون نفر در سال ۱۲۸۰ به ۶۰/۰۶ میلیون نفر در سال ۷۵ و در حال حاضر حدود ۷۰ میلیون نفر جمعیت رسیده است. این رشد جمعیت ما را ملزم به برنامه‌ریزی و انتخاب الگوهای مختلفی جهت رشد و توسعه در کشور می‌نماید. بحث در خصوص جمعیت و اثرات متقابل آن بر مابقی ساختارها و روابط اجتماعی امروزه از مهمترین مباحث علوم اجتماعی و مدیریت می‌باشد.^۳

لیکن باید خاطر نشان ساخت داشتن منابع عظیم نیروی انسانی به خودی خود نمی‌تواند موتور عظیم توسعه یک جامعه را به حرکت درآورده و نیازمند اتخاذ تدابیر اصولی و برنامه‌ریزی‌های منطقی برای بهره‌گیری از این نیروها و همچنین اتخاذ الگوی مناسب توسعه می‌باشد. برنامه‌ریزی اصولی به مدیران و زمامداران جامعه کمک می‌کند تا نوع و میزان نیروی انسانی مورد نیاز برای نیل به اهداف آینده را جذب و گزینش نموده و در صورت لزوم نیروی انسانی موجود را جهت ایجاد قابلیت‌های لازم آموزش دهند. عدم توجه به برنامه‌ریزی‌های اصولی در زمینه نیروی انسانی جامعه امکان نیل به اهداف تدوین شده در برنامه توسعه اقتصادی، فرهنگی سیاسی و مذهبی کشور را غیرممکن ساخته و در واقع آسیب‌پذیری جامعه را در مقابل تغییرات و دگرگونی‌های آینده افزایش می‌دهد و از این روست که برنامه‌ریزی نیروی انسانی در مدیریت از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و آن را اساس دوام و بقای یک جامعه قلمداد می‌کنند. اکثر اندیشمندان و صاحب‌نظران هنگام بحث در خصوص مسائل مرتبط با توسعه بر عناصر و مؤلفه‌های ذیل تأکید می‌نمایند:^۴

۱. جمعیت و نیروی انسانی

۲. منابع طبیعی موجود (در رو و زیر زمین)

جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر برحسب جنس و وضع فعالیت در نقاط شهری و روستایی

شرح	جمعیت ده ساله و بیشتر	جمعیت فعال از نظر اقتصادی			جمعیت غیرفعال از نظر اقتصادی		
		جمع	شاغل	بیکار (جویای کار)	جمع	محصل	خانه‌دار بدون درآمد سایر
کل کشور مرد و زن							
آبان ۱۳۳۵	۱۲۷۸۴	۶۰۶۷	۵۹۰۸	۱۵۹	۶۷۱۷	۴۹۶۴	۱۰۶۸
آبان ۱۳۴۵	۱۷۰۰۰	۷۸۴۲	۷۱۱۶	۷۲۶	۹۱۵۸	۶۰۱۷	۱۲۰۰
آبان ۱۳۵۵	۲۳۰۰۲	۹۷۹۶	۸۷۹۹	۹۹۷	۱۳۲۰۶	۷۷۰۷	۶۶۷
مهر ۱۳۶۵	۳۲۸۷۴	۱۲۸۲۰	۱۱۰۰۲	۱۸۱۹	۱۹۸۶۴	۱۱۱۷۰	۵۶۳
مهر ۱۳۷۰	۳۸۶۵۵	۱۴۷۳۷	۱۳۰۹۷	۱۶۴۰	۲۳۴۸۲	۱۲۰۹۵	۳۵۴
آبان ۱۳۷۵	۴۵۴۰۱	۱۶۰۲۷	۱۴۵۷۲	۱۴۵۶	۲۸۸۲۲	۱۳۱۹۳	۱۲۹۸
مرد							
آبان ۱۳۳۵	۶۵۴۲	۵۴۹۱	۵۳۳۴	۱۵۷	۱۰۵۱	۴۹۹	۵۵۲
آبان ۱۳۴۵	۸۷۹۴	۶۸۰۸	۶۱۷۲	۶۳۶	۱۹۸۶	۱۳۳۱	۶۵۵
آبان ۱۳۵۵	۱۱۷۹۶	۸۳۴۷	۷۵۸۷	۷۶۰	۲۴۴۹	۲۷۷۸	۴۲۷
مهر ۱۳۶۵	۱۶۸۴۱	۱۱۵۱۲	۱۰۰۰۲۶	۱۴۸۶	۵۲۵۵	۳۸۷۱	۴۲۸
مهر ۱۳۷۰	۱۹۹۹۷	۱۳۱۰۷	۱۱۸۶۵	۱۲۴۲	۶۶۶۹	۵۳۸۸	۲۱۶
آبان ۱۳۷۵	۲۳۰۲۲	۱۳۹۹۰	۱۲۸۰۶	۱۱۸۴	۸۶۹۸	۶۶۷۸	۹۳۵
زن							
آبان ۱۳۳۵	۶۲۴۲	۵۷۶	۵۷۳	۲	۵۶۶۶	۱۸۶	۵۱۶
آبان ۱۳۴۵	۸۲۰۶	۱۰۳۴	۹۴۴	۹۰	۷۱۷۲	۶۱۰	۵۴۵
آبان ۱۳۵۵	۱۱۲۰۶	۱۴۴۹	۱۲۱۲	۲۳۷	۹۷۵۷	۱۶۶۴	۲۴۰
مهر ۱۳۶۵	۱۶۰۳۳	۱۳۰۷	۹۷۵	۳۳۳	۱۴۶۰۹	۲۶۵۹	۱۳۵
مهر ۱۳۷۰	۱۸۶۵۸	۱۶۳۰	۱۲۳۱	۳۹۸	۱۶۸۱۳	۴۱۰۲	۶۴
آبان ۱۳۷۵	۲۳۲۷۹	۲۰۳۷	۱۷۶۵	۲۷۲	۲۰۱۲۴	۵۹۵۵	۳۶۲

جامعه و در نتیجه سهم‌بری بیشتر کم‌درآمدها (به طور نسبی) و برخورداری از طرز تفکر و بینش علمی، مسئله رشد جمعیت را حل کرده و با برنامه‌ریزی درست از آن بهره‌گیری مناسب نمایند. در حالی که هم‌اکنون سالانه حدود ۳۳۰ هزار نفر در جستجوی کار، وارد بازار کار می‌شوند و در سال ۱۳۸۶ با جمعیت ۱۰۰ میلیون نفری، حجم نیروی کار به ۲۴ میلیون نفر می‌رسد. بنابراین باید سالانه ۶۰۰ هزار شغل جدید ایجاد و حدود ۲۰۰ میلیارد تومان سرمایه‌گذاری صورت گیرد. با توجه به اینکه ۸۰٪ از اضافه اشتغال در سال‌های بوده طبیعی است تداوم این مسیر به کجا می‌کشد. در اینجا این سؤال به طور مقدماتی مطرح می‌شود با توجه به حجم ۱۲۰۰ میلیارد تومانی نقدینگی بخش خصوصی و خالی از سکنه رها کردن یک سوم از روستاها و آبادی‌های ایران و

کیفی، تداوم ساختار موجود از نظر سهم برای فعالیت‌های اقتصادی از درآمد ملی تداوم رابطه با خارج به شکل موجود چه از نظر صدور نفت خام و چه از نظر ورود کالاهای مصرفی و با واسطه و بالاخره خروج سرمایه‌ها و فرار مغزها مسلماً تصویر دردناکی از اوضاع اجتماعی به ویژه وضع زندگی معیشتی مردم را در آینده ترسیم می‌کند! اما به راستی مقصر کیست؟ فقرا و کم‌درآمدهای جامعه که زاد و ولد بالا دارند و طبق توصیه سازمان ملل متحد باید از افزایش تعداد نفرات خانوار آنان جلوگیری کرد؟ یا آنگونه که کشورهای توسعه یافته کنونی (اعم از سرمایه‌داری و سوسیالیستی) عمل کرده و رشد جمعیتشان را کند و حتی منفی کرده‌اند؟ قاعدتاً به مصلحت این کشورها است که از جمعیت به عنوان عاملی برای توسعه استفاده کرده و با پیشرفت صنعتی، علمی و فنی و ایجاد تغییرات ساختاری در اوضاع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

اجتماعی، آمارگیری‌هایی را در زمینه نیروی انسانی انجام داد و نتایج آن را منتشر کرد. در سال‌های بعد مرکز آمار ایران ضمن اجرای سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ و آمارگیری جاری جمعیت آمار و اطلاعات اساسی مربوط به نیروی انسانی را جمع‌آوری کرد. طبق آمار و اطلاعات جمع‌آوری شده درخصوص نیروی انسانی با واژه فنی و تخصصی زیادی برخورد می‌کنیم که هر کدام از این واژه‌ها هنگام تدوین برنامه‌های توسعه می‌بایست مدنظر قرار گیرند. یکی از عمده‌ترین و اساسی‌ترین این واژه‌ها جمعیت فعال و غیرفعال از نظر اقتصادی است.

طبق تعریف مرکز آمار ایران^۷ «کلیه اعضای ۱۰ ساله و بیشتر خانوارها که در هفت روز پیش از مراجعه مأمور سرشماری شاغل و یا بیکار جویای کار) بوده‌اند جمعیت فعال از نظر اقتصادی به شمار می‌آیند و جمعیت غیرفعال اقتصادی را کلیه اعضای ۱۰ ساله و بیشتر خانوارها که در هفت روز پیش از مراجعه مأمور سرشماری شاغل و یا بیکار (جویای کار) نبوده‌اند به عنوان جمعیت غیرفعال از نظر اقتصادی محسوب می‌کند و آنها را در یکی از گروه‌های محصل، خانه‌دار، دارای درآمد بدون کار و سایر موارد طبقه‌بندی می‌کنند. جدول روبرو وضعیت جمعیت فعال کشور را از لحاظ جنسیت و نقاط سکونت در شهرها و روستاها نشان می‌دهد.

با توجه به رشد سالانه جمعیت در ایران که از ۰/۴ درصد در حدود سال‌های ۱۲۸۰ شمسی به ۳/۹ درصد در فاصله سال‌های ۶۵-۱۵۵ رسیده است، پیش‌بینی می‌شود که در سال ۱۳۸۶ جمعیت کشور به ۱۰۰ میلیون نفر و در سال ۱۴۰۰ به حدود ۱۴۰ میلیون نفر برسد که ۸۰٪ آنان شهرنشین خواهند بود. با چنین رشد جمعیتی در شرایط ثابت ماندن مقدار زمین زیر کشت، ثابت ماندن سطح تکنولوژی و کیفیت دیگر داده‌های کشاورزی، حفظ وضع موجود، سهم برای عوامل تولید و توزیع در زمینه کشاورزی و عدم رشد متناسب کمی و

جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر برحسب جنس و وضع فعالیت در نقاط شهری و روستایی

شرح	جمعیت ده ساله و بیشتر	جمعیت فعال از نظر اقتصادی			جمعیت غیرفعال از نظر اقتصادی		
		جمع	شاغل	بیکار (جویای کار)	جمع	محصل	خانه‌دار
نقاط شهری							
مرد و زن							
آبان ۱۳۳۵	۴۱۸۷	۱۸۹۳	۱۸۰۷	۸۶	۲۲۹۴	۵۱۹	۱۵۵۱
آبان ۱۳۴۵	۶۷۴۶	۳۷۶۸	۲۶۱۰	۱۵۸	۳۹۷۸	۱۳۴۴	۲۱۸۵
آبان ۱۳۵۵	۱۱۴۲۸	۴۲۳۶	۴۱۱۳	۲۲۳	۷۰۹۲	۳۰۶۸	۳۴۷۳
مهر ۱۳۶۵	۱۸۲۸۱	۷۰۲۶	۵۹۵۳	۱۰۷۳	۱۱۱۴۰	۴۱۲۶	۵۹۸۲
مهر ۱۳۷۰	۲۲۴۸۳	۸۴۸۹	۷۶۰۹	۸۸۰	۱۳۷۱۰	۵۹۱۳	۶۷۷۷
آبان ۱۳۷۵	۲۸۵۰۴	۹۶۵۵	۸۷۹۹	۸۵۵	۱۸۴۸۸	۸۸۰۱	۷۹۱۶
مرد							
آبان ۱۳۳۵	۲۱۷۲	۱۷۰۶	۱۶۲۱	۸۴	۴۶۷	۳۵۰	۰
آبان ۱۳۴۵	۳۵۳۷	۲۴۴۹	۲۳۰۳	۱۴۶	۱۰۸۸	۸۳۸	۰
آبان ۱۳۵۵	۶۰۱۸	۳۸۲۶	۳۶۵۳	۱۹۴	۲۱۷۲	۱۷۸۳	۰
مهر ۱۳۶۵	۹۴۱۲	۶۲۸۵	۵۴۲۸	۸۵۷	۳۰۸۰	۲۳۰۸	۱۶
مهر ۱۳۷۰	۱۱۶۶۵	۷۵۳۰	۶۸۵۷	۶۷۳	۳۹۸۷	۳۱۸۰	۱۲۷
آبان ۱۳۷۵	۱۴۵۶۱	۸۵۲۲	۷۸۰۸	۷۱۳	۵۸۲۲	۴۴۹۶	۷۲
زن							
آبان ۱۳۳۵	۲۰۱۴	۱۸۷	۱۸۶	۱	۱۸۳۷	۱۶۹	۱۵۵۱
آبان ۱۳۴۵	۳۲۰۹	۳۱۹	۳۰۷	۱۲	۲۸۹۰	۵۲۶	۲۱۸۵
آبان ۱۳۵۵	۵۴۱۰	۴۸۹	۴۶۰	۲۹	۴۹۲۱	۱۲۸۵	۳۴۷۳
مهر ۱۳۶۵	۸۸۶۹	۷۴۱	۵۲۵	۲۱۶	۸۰۶۰	۱۸۱۸	۵۸۹۶
مهر ۱۳۷۰	۱۰۸۱۹	۹۵۹	۷۵۲	۲۰۷	۹۷۲۳	۲۷۲۳	۶۶۵۱
آبان ۱۳۷۵	۱۳۹۴۳	۱۱۳۳	۹۹۱	۱۴۲	۱۲۶۶۶	۲۳۰۶	۷۸۴۴
نقاط روستایی							
مرد و زن							
آبان ۱۳۳۵	۸۵۹۷	۴۱۷۳	۴۱۰۰	۷۳	۴۴۲۴	۱۶۶	۳۴۸۴
آبان ۱۳۴۵	۱۰۲۵۳	۵۰۷۳	۴۵۰۵	۵۶۸	۵۱۸۰	۵۷۷	۳۸۳۲
آبان ۱۳۵۵	۱۱۵۷۵	۵۴۶۰	۲۶۸۷	۷۷۴	۶۱۱۴	۱۳۷۵	۴۲۲۴
مهر ۱۳۶۵	۱۴۴۳۸	۵۷۲۷	۴۹۸۸	۷۴۰	۸۶۳۷	۲۳۹۵	۵۱۲۹
مهر ۱۳۷۰	۱۵۹۳۴	۶۱۵۰	۵۴۰۵	۷۴۶	۹۶۳۵	۳۵۳۷	۵۲۲۵
آبان ۱۳۷۵	۱۶۷۵۳	۶۳۰۶	۵۷۱۱	۵۹۶	۱۰۲۵۷	۳۸۱۹	۵۲۲۴

مأخذ: مرکز آمار ایران

نیروی کار فراهم سازد.

توسعه و مدل‌های آن

اصطلاح توسعه در معنای جدید آن تنها پس از جنگ جهانی دوم فراگیر شد. این اصطلاح واژه ترقی را که بیانگر انسان امروزی است و همچنین بار واژه تکامل را که کاربرد اجتماعی دارد با خود همراه دارد. توسعه به معنای خروج از لفاف^{۱۰} است. نخستین نظریه پردازان توسعه پس از جنگ جهانی دوم که بعداً نظریه‌هایشان به نام نظریه نوسازی^{۱۱} مشهور شد بر این نظر بودند که این لفاف همان جامعه سنتی و ارزش‌های این جامعه است. از این رو در مباحث اولیه، توسعه مترادف نوسازی تلقی گردید و به مرور توسعه را فقط در قالب توسعه و رشد اقتصادی تلقی کردند. به عبارت دیگر رشد و توسعه را یکی دانسته‌اند. رشد اقتصادی برابر افزایش ظرفیت تولیدی و توسعه با افزایش درآمد ملی و درآمد سرانه معادل گرفته شد.

توسعه را می‌توان مجموعه فعالیت‌ها برای هدایت جامعه در جهت ایجاد شرایط مطلوب زندگی براساس نظام ارزشی موجود و مورد پذیرش جامعه تعریف کرد.^{۱۲} پس توسعه طیفی از تغییرات به هم پیوسته در جهت تأمین نیازهای رو به گسترش جامعه است. به عبارت دیگر توسعه فراگردی است که شرایط زندگی نامطلوب را به شرایط مطلوبی تبدیل می‌کند.

برای توسعه مدل‌های متمایزی تاکنون ارائه شده است. لیکن باید اذعان داشت مدل‌های توسعه به هر شکل و به هر عنوان باید به چهار اصل هدایت‌کننده زیر استوار باشند:

۱. همیشه انسان در هسته مرکزی قرار گیرد.
۲. در مدل‌های جدید باید از تکنولوژی‌های عاری از آسیب‌های محیطی (فرهنگی - زیستی) بهره گرفته شود.
۳. مدل‌های توسعه باید بر اصل مشارکت استوار باشد و به اجتماعات محلی اجازه داده شود تا کنترل منابع طبیعی خود را بدست گیرند و سعی شود اطلاعات مورد استفاده مدل‌ها از پایین به

سرمایه به خارج از کشور داشته و از ایجاد اشتغال تولیدی متناسب با رشد جمعیت پرهیز می‌کرده است. به نظر می‌رسد علاوه بر تهیه و اجرای الگوی توسعه اقتصادی متناسب با قانون اساسی، دولت می‌تواند با استفاده از اهرم‌های مالیاتی، پولی کنترل کارآمد توزیع و دیگر اقدامات لازم سوددهی بخش خدمات و به ویژه توزیع را کاهش داده و با تمرکز اعتبارات در سرمایه‌گذاری‌های اساسی ضمن تغییر ساختار اقتصادی، اشتغال تولیدی جامعه را متناسب با افزایش

ساختار وابسته صنعتی کشور کدام راه و چه کسی پاسخ‌گوی مشکلات است؟^۹ کاهش جمعیت، انتقال سرمایه‌های پولی بخش خصوصی به تولید، بخش خصوصی یا دولت و یا ترکیبی از این سیاست‌ها و عوامل در چارچوب یک برنامه توسعه سنجیده، با هدف تأمین استقلال اقتصادی و عدالت اجتماعی؟ متأسفانه بخش خصوصی به طور عمده با تمرکز سرمایه‌های خود در امور غیرتولیدی، تمایل به شریک شدن با سرمایه‌های خارجی، فروش تولیدات آنها و انتقال

بالا تهیه و تنظیم گردد.

۴. توجه به اندیشه کل‌گرایی و سیستم باز: بدین معنی که اثر یک تغییر در دیگر جهات جامعه و علاقه، سنت و فرهنگ جامعه در مقابل اثر تکنولوژی وارداتی و تهاجم فرهنگی مورد بررسی و مذاقه قرار گیرد.^{۱۳}

توسعه چه در بعد اقتصادی و چه در بعد سیاسی آن یکی از اهداف ملت‌های امروز جهان است. کمتر جامعه‌ای را می‌توان یافت که آرمان‌های توسعه‌ای خود را به یک شکل یا شکل دیگری از الگوها متعهد نکرده باشد. الگوها و مدل‌های توسعه از گوناگونی و بار ارزشی متفاوتی برخوردارند. بنابراین از دیرباز نظرات گوناگونی بر سر انتخاب مدل مطلوب برای هر جامعه وجود داشته است و ماحصل آن نیز ارائه الگوهای متفاوتی برای توسعه می‌باشند.

توسعه فرآیندی است که طی آن بنیادهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه دگرگون می‌شود و حاصل چنین دگرگونی در درجه اول باعث کاهش نابرابری‌های اقتصادی و تغییراتی در زمینه‌های تولیدی، توزیعی و تغییر در الگوی مصرف جامعه خواهد شد.^{۱۴}

با توجه به آمار و اطلاعات مرتبط با وضعیت نیروی انسانی کشور، هنگام تدوین الگوی توسعه می‌باید کلیه مسائل مرتبط با این حجم قابل توجه از نیروی انسانی را مدنظر قرار دهیم. با توجه به اطلاعات جداول صفحات قبل می‌توان اظهار داشت جمعیت جوان بیش از ۱۰ سال در کشور در سال ۱۳۷۵ بالغ بر ۴۵/۴۰۱/۰۰۰ نفر بوده است که از این میان ۱۶/۰۲۷/۰۰۰ نفر جمعیت فعال اقتصادی (۱۳/۹۹۰/۰۰۰ نفر مرد و ۲/۰۳۷/۰۰۰ نفر زن) و ۲۸/۸۲۲/۰۰۰ جمعیت غیرفعال اقتصادی (۸/۶۹۸/۰۰۰ نفر مرد و ۲۰/۱۲۴/۰۰۰ نفر زن) می‌باشند. در میان جمعیت کل ۱۰ سال و بیشتر ۲/۲۳٪ در رسته قانونگذاری، ۸/۶۷٪ متخصصان، ۳/۱۴٪ تکنسین‌ها، ۴/۲۱٪ کارمندان امور دفتری، ۱۰/۱۶٪ کارکنان خدماتی، ۲۰/۸۸٪ کارکنان ماهر کشاورزی، ۱۳/۲۵٪ کارگران ساده، ۸/۹۵٪ اپراتورها،

۲۰/۱۹٪ صنعتگران و کارگران می‌باشند. همچنین این گروه شامل ۷۰/۸۳٪ گروه مردان و ۲۹/۱۷٪ گروه زنان می‌باشند. با توجه به این اطلاعات و اطلاعات دیگری که در تحلیل‌های جمعیت‌شناختی^{۱۵} مبنای ساخت مدلها و تحلیل جمعیت می‌شود - مانند مدل‌های ساختاری جمعیت، مدل‌های جمعیت ثابت، مدل جمعیت نیمه‌ثابت و مدل‌های تحلیل و غیره^{۱۶} باید هنگام تدوین الگوی توسعه دقت بیشتری به عمل آید.

عمده‌ترین الگوهای ارائه شده جهت توسعه را می‌توان در قالب ذیل دسته‌بندی نمود^{۱۷}:

- ۱- الگوی مکانیکی
- ۲- الگوی ارگانیکی
- ۳- الگوی مکانیکی - ارگانیکی
- ۴- الگوی کرافت

الف: الگوی مکانیکی:

این الگو با استفاده از تکنیکها و تکنولوژی ساده و در مقیاس وسیع بسیار مناسب می‌باشد و بر کارایی و بهره‌وری، تولید انبوه با سرمایه کم تأکید می‌ورزد. همچنین این الگو کاملاً متمرکز، سلسله مراتبی و یکنواخت بوده و می‌تواند مولد باشد و نقش مهمی را در توسعه در برداشته باشد.

استفاده از الگوی مکانیکی در مواقعی که تقاضا برای کالا یا خدمات زیاد باشد و سطح تخصص موردنیاز نیز پایین باشد بسیار مفید است. پایین بودن سطح تخصص با علائق رایج و مقبول در کشورهای در حال توسعه متعارض است. زیرا معمولاً اداره سازمان بوروکراتیک در این کشورها را افراد تحصیل کرده به عهده دارند و گاهی حتی در کارهای دفتری ساده نیز از افراد تحصیل کرده استفاده می‌شود. بنابراین هزینه گزافی صرف آموزش بیش از حد نیاز افراد می‌شود. این امر واکنشی است که این کشورها برای جبران عقب‌ماندگی خود نشان می‌دهند. غافل از اینکه تأکید زیاد بر مدرک‌گرایی در جایی که از افراد در مشاغل سطح پائین و بی‌ارتباط با سطوح و مقاطع تحصیلی آنها استفاده می‌شود خود به عاملی

ضدانگیزشی در این بوروکراسی‌ها تبدیل می‌گردد.

این الگو غالباً به سمت استاندارد کردن ابزار و روشهای کار تمایل دارد و بر استفاده از نیروهای انسانی با تخصص نه چندان بالا و در تعداد کم تأکید می‌ورزد. کنترل‌ها از طریق برنامه‌ها، نقش‌ها، عملیات و سلسله مراتب سرپرستی و فرماندهی اعمال می‌شود. کنترل‌های اداری به تدریج با توسعه سازمان گسترش می‌یابند، پرداخت‌ها نیز براساس سلسله مراتب بوده و کلاً در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به کارکنان حقوق کافی پرداخت نمی‌شود. در نتیجه کارکنان نیز حساسیتی در برابر نظارت‌ها و کنترل‌های جدی بوروکراتیک نشان نمی‌دهند و نظام کنترل عملاً در هم شکسته می‌شود و عملکرد دچار ضایعه می‌گردد.

الگوی مکانیکی در بسیاری از کشورها توانسته است توسعه را برای آنها تدارک ببیند ولی الگویی است که تقریباً دارای رابطه معکوس با جمعیت است و در آن از نیروی انسانی نسبتاً زیادی برای کار و فعالیت بهره‌گیری نمی‌شود.

ب: الگوی ارگانیکی:

این الگو برای تولیدات پیچیده و فنی در بازارهای کوچک مناسب بوده و تأکید زیادی بر ابداع و نوآوری برای بهتر شدن کیفیت کالا و خدمات و تناسب بیشتر آنها با نیازهای مصرف‌کننده دارد. تمرکز، سلسله مراتب و یکنواختی در آن در سطح پائینی بوده و از متخصصین حرفه‌ای با انواع مهارت‌های سطح بالا بهره می‌جوید. در این الگو تقاضا برای نیروی انسانی غیرماهر بسیار کم بوده، مهارت بالایی را برای نیروها جهت انجام وظایف طلب می‌کند. خدمات ارائه شده در آنها غیراستاندارد (نه از لحاظ کاربرد بلکه از لحاظ نیازهای متنوع و متغیر محیطی) و تولید در مقیاس کم می‌باشد. این الگو می‌تواند برای دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقات کشاورزی، بیمارستان‌ها و غیره مؤثر باشد. هزینه‌های بهره‌گیری از این الگو نسبتاً بالا بوده و به لحاظ اینکه به دنبال تنوع و نوآوری و پاسخگویی به نیازهای متنوع و متنوع می‌باشد، بهره‌وری آن پایین

و مقیاس تولید تقریباً می‌تواند غیراقتصادی باشد. همچنین جهت حفظ پویایی این الگو لازم است تا از تکنولوژی پیچیده بهره‌گیری گردد و قطعاً

تکنولوژی پیچیده و فنی با نیروی انسانی غیرماهر اداره نخواهد شد و شاید نیروی انسانی موردنیاز آن نیز در سطح پایینی قرار گیرد. عموماً در این الگو بر نقش حرفه‌ها به عنوان اداره‌کنندگان و بهره‌گیری از نقش‌های تعریف نشده و مسئولیت‌های متغیر، تفویض اختیار بر مبنای مهارت و رهبری غیرثابت تأکید می‌گردد که علی‌رغم نکات مثبت و مفیدی که دارد لیکن با توجه به وضعیت نیروی انسانی جامعه شاید امکان کاربرد وسیع آن در حال حاضر مقدور نباشد. الگوی ارگانیکی عموماً در کشورهای توسعه یافته به شدت مورد توجه است. زیرا با شرایط و ویژگی‌های حاکم در محیط آن کشورها می‌تواند کاملاً سازگار باشد.

ج: الگوی مکانیکی - ارگانیکی:

این الگو برای تولید محصولات با تکنولوژی پیشرفته و دارای بازار وسیع مناسب است. گاهی ضرورت دارد تا کارایی و نوآوری، کمیت و کیفیت بهره‌وری و تنوع خدمات موردنیاز از جامعه براساس الگوی مکانیکی و بخشی دیگر براساس الگوی ارگانیکی سازمان‌دهی گردد. الگوی مکانیکی - ارگانیکی قادر به ارائه خدمات استاندارد در مقادیر نسبتاً زیاد همراه با تنوع قابل ملاحظه‌ای برای حفظ تعادل بین تولید و حفظ مطلوبیت آن بر مبنای نیازهای اجتماعی مصرف‌کنندگان می‌باشد. این الگو قادر است در کنار بهره‌مندی از صرفه‌جویی‌های ناشی از تولید انبوه با استفاده از تکنولوژی‌های متنوع، محصولات متنوعی را تولید کند. برای بهره‌گیری از این الگو نیاز به کارکنان کاملاً ماهر، تکنولوژی‌های پیچیده و به هنگام Uptodate سرمایه نسبتاً زیاد و بازارهای وسیع و جدید می‌باشیم. همچنین لازم است تا از مهندسين و متخصصان عالی‌رتبه، نمایندگان حرفه‌ای

مدل‌های توسعه باید بر اصل مشارکت استوار باشد و به اجتماعات محلی اجازه داده شود تا کنترل منابع طبیعی خود را بدست گیرند و سعی شود اطلاعات مورد استفاده از مدل‌ها از پایین به بالا تهیه و تنظیم گردد.

از رشته‌های کاری بهره‌مند شویم. لیکن هزینه بهره‌گیری از این الگو برای بسیاری از کشورها غیرقابل تحمل می‌باشد و می‌تواند در بلندمدت استعداد بالقوه‌ای برای تعارضات ارزشی جامعه ایجاد نماید تا جامعه را به سمت یک نوع دوگانگی در ارزش‌ها رهنمون نماید و تعادل و پایداری بین بخش‌های مکانیکی و ارگانیکی را تا حدی افزایش دهند.

در حال حاضر کشور چین از این الگو برای توسعه خود بهره‌گیری می‌نماید. کشور ژاپن از الگوی ارگانیکی در نیل به اهداف خود بهره‌می‌جوید ولی الگویی که لازم است برای شرایط خاص ایران با توجه به حجم نسبتاً بالای نیروی انسانی که اطلاعات آن آورده شد، تجویز گردد و بتواند مورد استفاده و بهره‌برداری قرار گیرد و تقریباً با مقتضیات سیاسی بازار و تکنولوژیکی (سه شرط اساسی در انتخاب و بهره‌گیری از هر الگوی توسعه) ایران سازگار باشد الگوی کرافت می‌باشد.

د: الگوی کرافت

منظور از CRAFT سازمان‌هایی است که متکی به مهارت‌های نیروی انسانی هستند همانند قالی‌بافی، مینیاتوری، نجاری، خیاطی و غیره. یعنی تولیداتی که به توانایی‌های افراد وابسته است.

الگوی کرافت در بسیاری از کشورهای در حال توسعه شکل متداول الگو است. زیرا به سرمایه نیروی تحصیل‌کرده، ابزار پیچیده و ظرفیت اداری کمتری نیاز دارد و می‌توان به سادگی آن را به طور خانوادگی اداره کرد. این امر یکی از نقاط قوت این الگو برای کشورهای در حال توسعه است. این الگو برای تولیداتی که نیازمند تکنولوژی ابتدایی و ساده بوده و در مقیاس کم تولید می‌گردد بسیار مناسب است. اگر بازار محدود باشد و ابزار مورد استفاده بسیار ساده، در این صورت افراد ماهر با خویشتاوندانشان محصولاتی را

تولید می‌نمایند و بندرت از کارگران مزدبگیر معمول در صنایع استفاده می‌کنند.

این الگو برای تولیدات محلی که دارای سابقه

خاصی هستند همانند قالی‌بافی و صنایع دستی بسیار مناسب می‌باشد.

این الگو می‌تواند از کل جمعیت ۴۸۸/۵۵/۰۵۵ نفری ایران (۳۰/۵۱۵/۱۵۹ نفر مرد و ۲۹/۵۴۰/۳۲۹ نفر زن) که تعداد ۲۶/۸۱۷/۷۸۹ نفر آنها در شهرها (۱۸/۸۰۵/۰۲۳ نفر مرد و ۱۸/۰۱۲/۷۶۶ نفر زن) و ۲۳/۰۲۶/۲۹۳ نفر در روستاها (۱۱/۶۰۴/۹۷۲ نفر مرد و ۱۱/۴۲۱/۳۲۱ نفر زن) بخش‌های قابل توجهی را تحت پوشش خود قرار می‌دهد.

مشخصه اصلی این الگو داشتن ظرفیت در کار و نیاز به وجود هنر و مهارت خاص برای انجام کار است. انجام کارها کمتر نیازمند کارکنان اداری بوده و به افراد برای انجام کارشان اختیارات لازم تفویض می‌گردد. کوچک بودن اندازه و حساسیت کیفیت کاری در این الگو، موجب به حداقل رسانیدن هزینه‌های تولید شده و نیاز به کنترل را بسیار کاهش می‌دهد. چنین الگویی در سازمان‌هایی که مواجه با ضعف مدیریت هستند باعث از پای درآمدن آنها شده و اگر متعلق به بخش خصوصی باشند، از میان می‌روند. ولی اگر متعلق به بخش‌های دولتی باشند به صورت غیر مؤثر و با کارایی پایین به حیات خود ادامه می‌دهند.

در بهره‌گیری از این الگو لازم است تا دولت نقش فعال‌تری ایفا نماید و با اعمال حاکمیت بیشتر خود و اعطای امکانات و اختیارات لازم زمینه‌های بهره‌گیری مطلوب‌تر از این الگو را در جامعه مهیا نماید. به عبارتی دولت می‌تواند از طریق بهبود وضعیت عوامل تولید و تسهیل رشد اقتصادی و فراهم آوردن امکانات اعتباری، تکنولوژیکی، اطلاعاتی و آموزشی لازم زمینه‌های کامیابی الگوی کرافت را مهیا سازد. از آنجایی که بسیاری از کشورهای در حال توسعه دارای اقلیت‌های قومی، مذهبی و نژادی متنوع بوده و حتی دارای تنوع زبانی هستند،

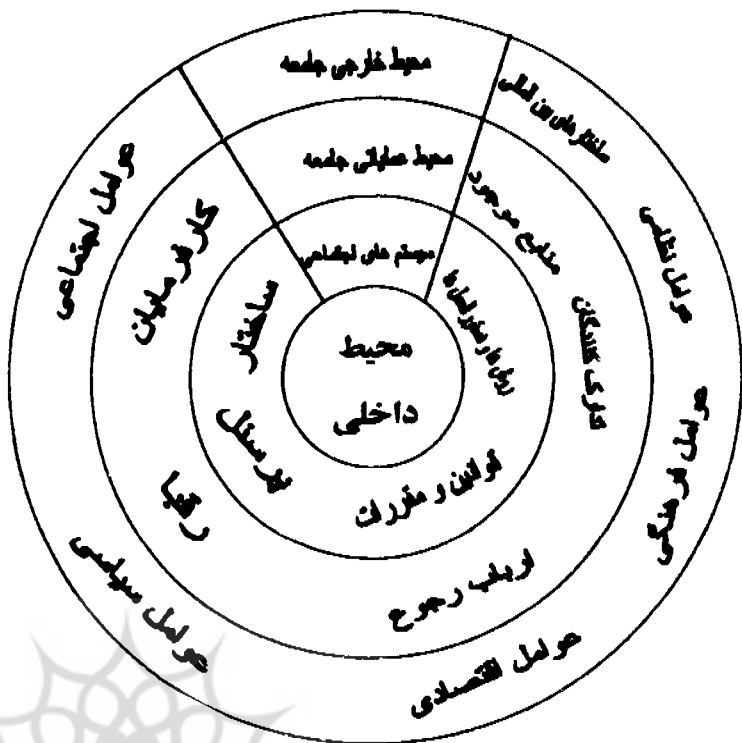
حفظ هویت ملی از یک سو و گرایش به جهانی شدن فرهنگ و قبول تکنولوژی جدید از سوی دیگر تلاش‌های زیادی را در آینده طلب می‌کند که یکی از مسائل حاد هر کشوری است که بخواهد توسعه را به مرحله اجرا درآورد. حل این مشکل ایجاب می‌کند در نظام آموزش و پرورش، ارتباطات، اطلاعات و انتقال علوم و تکنولوژی یعنی سه حوزه اصلی که با توسعه در ارتباط هستند تجدیدنظر شود. بدون بازسازی فرهنگی، توسعه شکل نخواهد گرفت. علاوه بر تجدیدنظر در نظام آموزش و پرورش تغییرات زیر در باورهای فرهنگی لازم و یکی از ارکان توسعه به شمار می‌رود^{۱۹}.

- ۱- اعتقاد و باور فرهنگی به برابری انسانها
- ۲- اعتقاد و باور فرهنگی به لزوم احترام به حقوق دیگران
- ۳- اعتقاد و باور فرهنگی به لزوم نظم‌پذیری جمعی
- ۴- اعتقاد و باور فرهنگی به آزادی‌های

سیاسی

اگر ملتی هویت فرهنگی خود که حاصل تلاش قرن‌ها تجربه گذشتگان است را از دست دهد هیچ زمانی توسعه پیدا نخواهد نمود و اگر توسعه نیز به وقوع بپیوندد دوام و بقا نخواهد داشت. با این اوصاف می‌توان مجدداً خاطر نشان ساخت مدل‌های توسعه به هر شکل و عنوان باید بر چهار اصل هدایت‌کننده ذیل استوار باشد^{۲۰}:

- ۱- همیشه انسان در هسته مرکزی قرار گیرد.
- ۲- در مدل‌های جدید باید از تکنولوژی‌های عاری از آسیب‌های محیطی، فرهنگی و زیستی بهره‌گیری شود.
- ۳- مدل‌های توسعه باید بر اصل مشارکت استوار باشد و به اجتماعات محلی اجازه داده شود تا کنترل منابع طبیعی خود را بدست گیرند و سعی شود اطلاعات مورد استفاده از مدل‌ها از پایین به بالا تهیه و تنظیم گردد.
- ۴- توجه به اندیشه کل‌گرایی و سیستم باز، بدین معنی که اثر یک تغییر در دیگر جهات جامعه و علاقه، سنت و فرهنگ جامعه در مقابل اثر تکنولوژی وارداتی و

شما ۱

این نیروها در الگوی کرافت بهره‌گیری خواهد شد و به همین جهت است که این الگو را کرافت نامیده‌اند. اکثر خدمات در این الگو به صورت محلی ارائه می‌گردد. می‌توان زمینه‌های بهره‌گیری از خلاقیت، نوآوری و حتی کارآفرینی و تنوع به لحاظ منحصر به فرد بودن محصولات مهیا شده را مشاهده نمود. در بسیاری از کشورهای در حال توسعه که این الگو مورد استفاده قرار گرفته توانسته حتی با الگوی مکانیکی و ارگانیکی نیز مقابله نموده و دستاوردهای مطلوبی را برای جامعه خود به همراه داشته باشد.

چشم‌اندازهای اساسی در انتخاب مدل توسعه

انتخاب هر الگویی جهت برنامه‌ریزی توسعه می‌باید بر بنیان هویت ملی یک جامعه استوار گردیده باشد. همیشه مفهوم هویت ملی و فرهنگ یک جامعه در مقابل توسعه و استقرار طرح جدید قدامت می‌کند و حل این مشکل در سطح جامعه خالی از اشکال نیست، زیرا یافتن راهی به منظور احیاء میراث گذشته و

فرهنگ‌های متفاوتی در آنها بوجود آمده است. تفاوت بخش‌های جغرافیایی نیز می‌تواند باعث افزایش تفاوت‌های فرهنگی این قبیل کشورها گردد. زیرا فرض می‌شود که وضعیت اقلیمی تأثیر عمیق بر نوع فعالیت‌ها و سبک زندگی افراد در جوامع سنتی دارد. اینگونه وضعیت‌های محیطی برای الگوهای بوروکراتیک و مکانیکی بسیار نامناسب است. ولی برای بهره‌گیری از سازمان‌های کوچکی که بتوانند خود را با نیازها و سلاقی اجتماعی تطبیق دهند و به دست افراد و کارکنان محلی اداره شوند بسیار مناسب خواهد بود. این الگو نیازمند نیروی انسانی با مهارت و تخصص و تحصیل‌کرده در سطوح عالی نیست و حتی افرادی که در دوره‌های کوتاه‌مدت زمینه تخصصی موردنیاز را طی کرده باشند و یا دوره‌های کارآموزی دیده باشند، می‌توانند در این الگو استفاده شوند. به عبارتی با مهیا کردن آموزش‌های "مایستر"^{۱۸} که امروزه مورد استقبال تمام کشورهای پیشرفته همچون ژاپن و آلمان قرار گرفته زمینه بهسازی نیروی انسانی را مهیا و از

دمکراتیک و جامعه‌شناختی نسبت به معرفی مدلها و استراتژی‌های اساسی توسعه پرداخته و الگوهای به نام کرافت، مکانیکی، ارگانیکی و مکانیکی ارگانیکی را اجمالاً معرفی نمودیم. همچنین مؤلفه و مفاهیم ۴ گانه کلیدی که در انتخاب و بهره‌گیری از الگوهای توسعه می‌باید مدنظر برنامه‌ریزان و طراحان برنامه‌های توسعه قرار گیرد را معرفی نمودیم و در ادامه نیز نسبت به مدل چندبعدی عدم توسعه‌یافتگی جهت آشنایی خوانندگان اقدام نمودیم. امید است توانسته باشیم در این مختصر گوشه‌ای از زوایای مسائل مرتبط به توسعه را جهت علاقمندان روشن ساخته باشیم.

پی‌نوشت‌ها:

۱- عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان

۲- عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان

فهرست منابع:

- ۱- امانی، مهدی، مبانی جمعیت‌شناسی. تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۷. ص ۳.
- ۲- همان منبع، ص ۶۵ الی ۸۳.
- ۳- بولتن جمعیت و تنظیم خانواده، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، ۱۳۸۰، ص ۱.
- ۴- جوان، جعفر، جمعیت و توسعه. فصلنامه جمعیت، شماره ۳۲-۳۱، ص ۳۵.
- ۵- مجموعه مقالات بهره‌وری، جلد نخست، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۶، ص ۱۴۹.
- ۶- صالحی، فروزنده، مبانی جمعیت‌شناسی. تهران، انتشارات صفار، ۱۳۷۷، ص ۱۸۰-۱۷۲.
- ۷- سالنامه آماری ایران. سال ۱۳۷۷، ص ۹۱.
- ۸- توسعه اقتصادی در جهان سوم. فصل توسعه اقتصادی ایران، بخش سوم، رشد جمعیت، ص ۸۱.
- ۹- همان منبع، ص ۸۴.

10- Envelop

11- Modernization

- ۱۲- اسدی، علی، جامعه‌شناسی و توسعه. فصلنامه مدیریت دولتی. تهران، انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی، شماره ۸، سال ۱۳۶۹، ص ۵۳.
- ۱۳- مقدس، جلال، مدیریت و توسعه. فصلنامه مدیریت دولتی. مرکز آموزش مدیریت دولتی، شماره

۱۴، ص ۹.

۱۴- ازکیا، مصطفی، جامعه‌شناسی توسعه. ص ۱۸.

15- Demographic Analysis

- ۱۶- زنجانی، حبیب‌الله، تحلیل جمعیت‌شناسی. تهران، انتشارات سمت، سال ۱۳۷۶، ص ۲۵۰-۲۳۳.
- ۱۷- محمدزاده، عباس، مدیریت توسعه استراتژی‌ها و الگوها. تهران، انتشارات سمت، سال ۷۶، ص ۷۲.
- ۱۸- نوع خاصی از آموزش‌های کاربردی که به مدت ۱۴۰ ساعت آموزش ثوربیک داشته و ۲ سال کارورزی به همراه خواهد داشت و مدرک معتبر و قابل قبول در دنیا ارائه می‌نماید. برای مطالعه بیشتر به سرپرستی اثربخش در کارخانه‌های صنعتی نوشته دکتر سیدرسول آقاساداوود، انتشارات غزل، ۱۳۸۱ مراجعه شود.
- ۱۹- عظیمی، حسین، توسعه فرهنگ و آموزش. ماهنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی. تهران، مؤسسه اطلاعات، شماره یکم، سال ۱۳۶۹، ص ۴۴.
- ۲۰- صادقی‌پور، ابوالفضل، مدیریت و توسعه. فصلنامه مدیریت. ۱۳۷۲، ص ۴۲.
- ۲۱- توسعه اقتصادی در جهان سوم، ج ۱ و ۲. فصل نهم، ص ۲۴۸.

بقیه از صفحه ۲۵

جدول ارقام تخصیصی از محل ذخیره اعتبارات در گردش تبصره ۳ قانون بودجه سال ۸۱ (کشاورزی)

ردیف	نام استان (اتحادیه)	مبلغ تخصیصی	مبلغ معرفی شده به بانک	مبلغ تصویبی به بانک	مبلغ عقد قرارداد
۱	اصفهان	۸۰۰	۸۰۰	۸۰۰	۸۰۰
۲	سمنان	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰
۳	گیلان	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰	۷۰۰
۴	یزد	۲۵۰	۲۵۰	۲۵۰	۲۵۰
۵	اتحادیه شرکتهای تعاونیهای ماهیان گرم‌ابی	۲۵۰۰	۲۵۰۰	۲۵۰۰	۲۵۰۰
۶	اتحادیه شرکتهای تعاونیهای ماهیان سردابی	۱۵۰۰	۱۵۰۰	-	-
۷	اتحادیه شرکتهای تعاونی صنعت دامپروری	۲۰۰۰	۲۰۰۰	-	-
۸	آذربایجان شرقی	۶۰۰	۶۰۰	۹۸	-
۹	شرکت تعاونی آبی گستران اصفهان	۱۲۰۰	۱۲۰۰	۱۲۰۰	۱۲۰۰
۱۰	شرکت تعاونی گلخانه‌داران استان قم	۲۵۰	۲۵۰	-	-
	جمع	۱۰۵۰۰	۱۰۵۰۰	۶۲۴۸	۶۱۵۰

شرکتهای تعاونی موفق به تسویه حساب با بانک نمی‌شوند.

۵. پایین بودن سقف اعتبارات تخصیصی به استانها و به تبع آن شرکتهای تعاونی که در بسیاری از موارد نه تنها تکافوی نیاز شرکتهای تعاونی را فراهم نمی‌آورد بلکه با ایجاد بدهی به معضلی برای شرکتهای تبدیل می‌شود.

پیشنهادات و راه‌حلا

۱. افزایش مدت زمان اقساط تسهیلات اعطایی بسه منظور افزایش توان بازپرداخت تسهیلات
۲. کم نمودن بهره تسهیلات
۳. افزایش سقف پرداخت تسهیلات اعطایی به منظور مفیدتر شدن این اعتبارات